

ANALÝZA TRENDOV VÝDAVKOV NA OBRANU VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH SEVEROATLANTICKEJ ALIANCIE POD VPLYVOM GLOBÁLNEJ HOSPODÁRSKEJ A FINANČNEJ KRÍZY

ANALYSIS OF TRENDS IN DEFENCE EXPENDITURES IN SELECTED COUNTRIES OF NORTHATLANTIC ALLIANCE UNDER THE INFLUENCE OF GLOBAL ECONOMIC AND FINANCIAL CRISIS

Radoslav IVANČÍK¹, Jaroslav UŠIAK²

SUMMARY:

Considering the reality that most of the countries all over the world, including countries belonging to the North Atlantic Treaty Organization, still feel consequences of the global economic and financial crisis and therefore has to adopt restrictive practices, an author, in the article, explains primary causes of the global economic and financial crisis, and simultaneously, in the context of continual worsening of security situation in the world and undeserved growth of new security threats, point out negative trends in the area of defence expenditures in selected countries of North-Atlantic Alliance. An author also analyses defence expenditures, under the influence of the crisis, in NATO member countries lying on the American continent and its European members, and simultaneously, compares these trends in chosen large, strong and developed states to new, weaker and smaller members in an area and population

KEYWORDS: defence expenditures, economic and financial crisis, security, defence

ÚVOD

Vznik nových, predovšetkým asymetrických, bezpečnostných hrozieb [1] a ich šírenie v nadväznosti na fundamentálne zmeny v celosvetovom bezpečnostnom prostredí po skončení studenej vojny, páde železnej opony a následnom rozpade bipolárneho usporiadania sveta [2] významným spôsobom ovplyvnili pohľad na zaistenie obrany a bezpečnosti, a to nielen v Európe. Novým požiadavkám na disponovanie dostatočnými vojenskými kapacitami a spôsobilosťami, ako aj schopnosťami reagovať na súčasné alebo novo sa objavujúce bezpečnostné hrozby, sa tak nevyhla takmer žiadna krajina sveta, vrátane krajín združených v Severoatlantickej aliancii (ďalej len „NATO“). Z uvedených dôvodov sa v aliančných krajinách zvyšuje význam obranného plánovania, ktoré predstavuje špecifický proces, prostredníctvom ktorého jednotlivé štáty alebo spoločenstvá

štátov uskutočňujú svoju riadiacu a koordinačnú funkciu pri vytváraní, udržiavaní a používaní nevyhnutných obranných kapacít na zabezpečenie obrany štátu a plnenie medzinárodných záväzkov za účelom ochrany slobody, nezávislosti, suverenity, územnej celistvosti, zásad demokratického ústavného systému a pri ochrane života a majetku občanov [3].

Neustály rast dynamiky väčšiny v súčasnosti prebiehajúcich procesov a „zmenšovanie“ geografických vzdialeností v dôsledku prehlbujúcej sa globalizácie výrazne zvyšujú možnosť šírenia hrozieb v podobe medzinárodného terorizmu, cezhraničného organizovaného zločinu, možnosti použitia zbraní hromadného ničenia, nelegálnej migrácie alebo najnovšie kyberterorizmu aj zo vzdialených oblastí sveta a negatívne tak vplývať nielen na bezpečnostné, ale aj na politické, ekonomické alebo sociálne

¹ Radoslav Ivančík, plk. gšt. Ing., náčelník Odboru rozpočtu a financovania (J-8) Generálneho štábu Ozbrojených síl SR, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava, e-mail: radoslav.ivancik@gmail.com.

² Jaroslav Ušiak, Mgr., PhD. odborný asistent, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk.

prostredie jednotlivých krajín alebo integračných zoskupení.

Nikdy v minulosti neboli prosperita, udržanie a rast životnej úrovne občanov tak výrazne závislé na úrovni bezpečnosti občanov a štátu, ako je tomu v súčasnom ekonomicky previazanom a rýchlo sa meniacom svete [4]. Bohužiaľ, narastanie neistoty a nepredvídateľnosti bezpečnostného prostredia bude túto závislosť v budúcnosti ešte viac prehľbovať. Preto je bezpodmienečne nutné, v individuálnom záujme na národnej úrovni i spoločnom záujme na transatlantickej úrovni, prehodnotiť v oblasti zaistenia obrany a bezpečnosti prijaté reštrikčné opatrenia zamerané na zmiernenie nepriaznivej ekonomickej situácie a zastaviť súčasné negatívne trendy v oblasti znižovania výdavkov na obranu pod vplyvom následkov globálnej hospodárskej a finančnej krízy.

Zároveň je potrebné, aby krajiny NATO v rámci systémov obranného plánovania prehodnotili jednotlivé fázy plánovania, programovania a rozpočtovania tak, aby alokácia zdrojov určených na zaistenie obranných spôsobilostí krajín zodpovedala nielen aktuálnej bezpečnostnej situácii, ale aj súčasným i budúcim bezpečnostným výzvam.

1. VÝDAVKY NA OBRANU POD VPLYVOM GLOBÁLNEJ HOSPODÁRSKEJ A FINANČNEJ KRÍZY VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH NATO

Pôvodne kríza bankového sektoru a následne hospodárska a finančná kríza, ktorá prepukla najprv na území Spojených štátov amerických (ďalej len „USA“) a neskôr sa rozšírila do celého sveta, odštartovala obdobie hospodárskej recesie, ktoré nemá po 2. svetovej vojne obdobu [5]. Negatívnym dopadom globálnej hospodárskej a finančnej krízy sa okrem jej pôvodcu – USA postupne z dôvodu prehľbujúcej sa globalizácie nevyhli ani ostatné krajiny sveta, členské krajiny NATO nevynímajúc. Vzhľadom k vysokej otvorenosti a proexportnému zameraniu, sa jej nevyhla ani Slovenská republika (ďalej len „SR“).

Značné zníženie tempa ekonomického rastu, zvýšenie miery nezamestnanosti, zvýšenie rozpočtových deficitov, zhoršenie platobnej bilancie a ďalšie negatívne dopady krízy, vrátane súčasnej dlhovej krízy v eurozóne, spôsobili, že všetky vlády museli a stále musia prostredníctvom verejných výdavkov prijímať

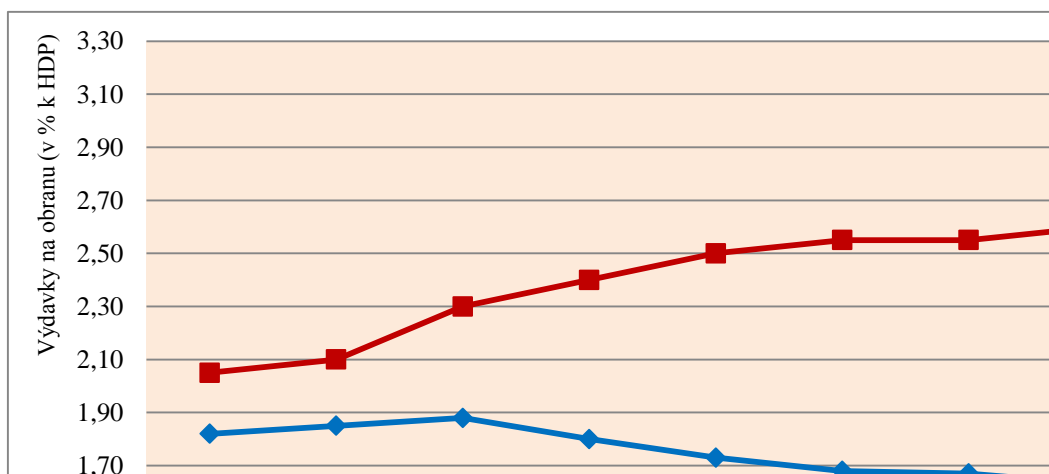
razantnejšie alebo miernejšie ekonomické, ale aj politické a legislatívne opatrenia na zmiernenie následkov krízy. Jedným z prvých krokov, ku ktorým sa väčšina krajín uchýlila, je snaha o konsolidáciu verejných financií prostredníctvom zavádzania finančných reštrikčných opatrení vo vzťahu k štátnemu rozpočtu. Z ekonomického hľadiska sú dôvody jednoznačné, znížená ekonomická aktivita má za následok zníženie príjmov štátneho rozpočtu.

Rozpočtová matematika je takisto neúprosná. Výpadky na strane príjmov prinášajú výpadky na strane výdavkov. Naplánované a vopred schválené rozpočty sa z toho dôvodu javia ako neudržateľné a ak jednotlivé štáty v rámci zodpovednej fiškálnej politiky nechcú zvyšovať svoje dlhy a prostredníctvom ďalších pôžičiek kompenzovať výpadky v príjmoch, musia vykonať rozpočtové škrt. Síce nepopulárne, ale nevyhnutné, pretože využívanie zahraničných pôžičiek na financovanie výpadkov v príjmoch štátneho rozpočtu by neprinieslo nič iné, len zvýšenie zahraničného zadĺženia krajín, čo predstavuje neželaný a z dlhodobého hľadiska neudržateľný jav.

Z týchto dôvodov dochádza ku škrtom najmä v tých oblastiach, ktoré nie sú považované za priority v jednotlivých krajinách. Vo veľkej väčšine štátov, vrátane členských štátov Aliancie sa preto prvou obeťou šetrenia stali výdavky na zabezpečenie obrany. Nie však vo všetkých. V niektorých krajinách obrana aj naďalej zostala prioritou, pretože ekonomické zabezpečenie obrany by aj v čase krízy malo byť stabilné, keďže v čase krízy a neistoty je pocit nebezpečenstva intenzívnejší a význam zaistenia obrany rastie [6].

2. KOMPARÁCIA VÝDAVKOV NA OBRANU V SEVEROAMERICKÝCH A EURÓPSKYCH ČLENSKÝCH KRAJINÁCH NATO

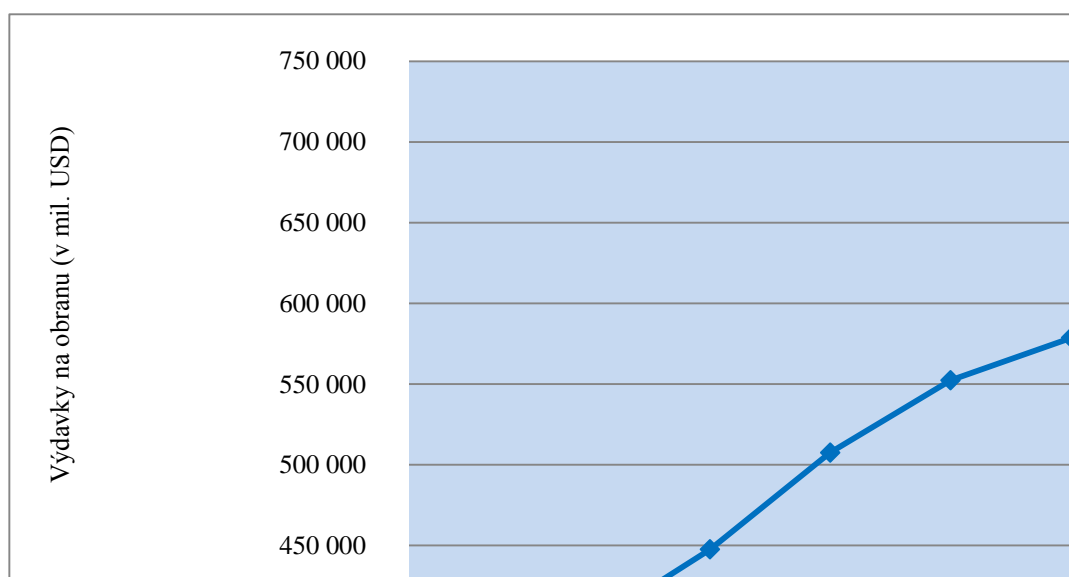
Rozdiel v prístupe k zaisteniu obrany je možné pozorovať nielen medzi rôznymi krajinami sveta, ale aj v rámci NATO. Kým členské krajiny Aliancie ležiace na severoamerickom kontinente (USA a Kanada), v nadväznosti na zhoršujúcu sa bezpečnostnú situáciu vo svete, aj napriek globálnej hospodárskej a finančnej kríze výdavky na obranu zvyšujú, členské krajiny ležiace na európskom kontinente výdavky na obranu znižujú (grafy 1 a 2).

Graf 1. Trend vývoja výdavkov na obranu v európskych a severoamerických členských krajinách NATO v rokoch 2000-2010 (v % k výške HDP), Zdroj: SIPRI 2012

Z vyššie uvedeného grafu 1 jednoznačne vyplýva, že rozdiely medzi európskymi a severoamerickými členskými krajinami Aliancie sa postupne v priebehu prvej dekády nového milénia stále viac prehľbovali, a kým členské štáty NATO zo Severnej Ameriky (najmä vďaka USA) aj napriek kríze svoje výdavky na obranu v pomere k hrubému domácomu produktu (ďalej len „HDP“) svojich krajín stabilne zvyšovali, u európskych členov NATO dochádzalo k postupnému poklesu týchto výdavkov.

K podobným záverom, to znamená k prehľbovaniu rozdielov medzi európskymi a severoamerickými členskými krajinami Aliancie v poslednom desaťročí, možno dospieť aj na základe komparácie nominálnej hodnoty výdavkov na obranu uvedených v amerických dolároch (ďalej len „USD“), ktoré sú prezentované v grafe 2. Kým na výške výdavkov vynakladaných na obranu v európskych členských štátoch NATO zreteľne vidieť vplyv krízy v najmä posledných troch rokoch, u členských štátov ležiacich na severoamerickom kontinente dochádza k miernemu zvyšovaniu týchto výdavkov.

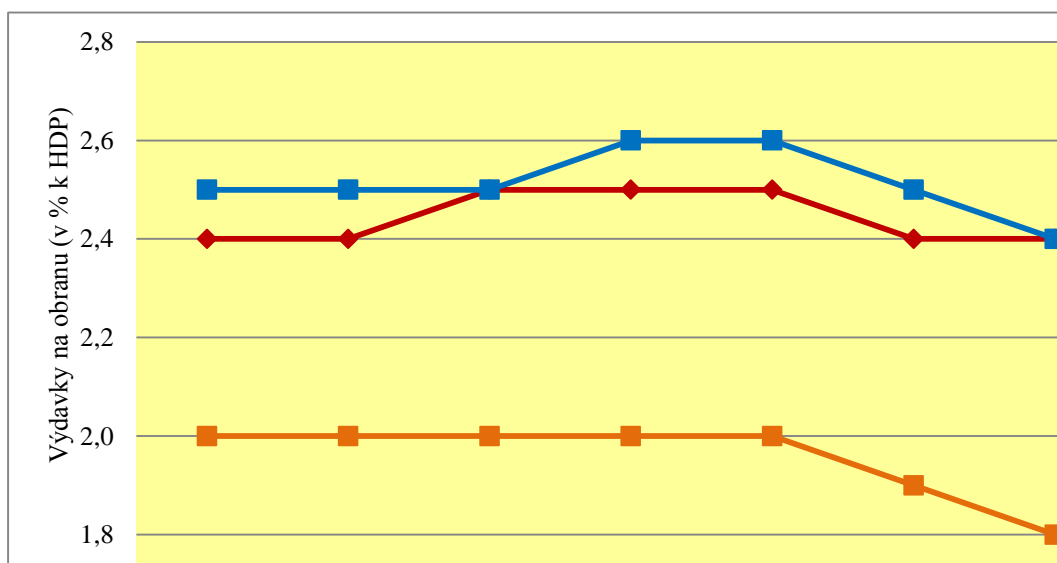
Graf 2. Trend vývoja výdavkov na obranu v európskych a severoamerických členských krajinách NATO v rokoch 2000-2011 (v mil. USD v stálych cenách z roku 2010) Zdroj: SIPRI 2012

3. ANALÝZA TRENDOV VÝDAVKOV NA OBRANU V PŮVODNÝCH, EKONOMICKY A VOJENSKY SILNÝCH ČLENSKÝCH KRAJINÁCH SEVEROATLANTICKEJ ALIANCIE

V nasledujúcich častiach príspevku bude pozornosť zameraná na dve skupiny členských štátov NATO, ktoré budú vzájomne porovnávané v kontexte vývoja ich obranných politík, a to najmä z pohľadu výšky výdavkov vynakladaných na ich obranu v období pred a pod vplyvom globálnej hospodárskej a finančnej krízy. Jednotlivé krajiny sú vybrané tak, aby boli aspoň približne vzájomne porovnateľné, či už z hľadiska ich vojenskej sily, ekonomickej úrovne, alebo rozlohy či počtu obyvateľov.

Prvú skupinu krajín tvoria ekonomicky vyspelé, vojensky silné a rozlohou i počtom obyvateľov veľké krajiny v rámci NATO, ktoré v dôsledku svojho historického vývoja a jeho konsekvencií kladli (a stále ešte kladú) na zaistenie obrany, napĺňanie a obhajobu svojich záujmov, ako aj vojenstvo veľký dôraz. Ide o Veľkú Britániu, Francúzsko, Kanadu, Nemecko a Taliansko.

Z nasledujúcich grafov 3 a 4 jednoznačne vyplýva, že z vyššie uvedených krajín jedine Kanada bola schopná kontinuálne zvyšovať svoje výdavky na obranu, a to ako v pomere k HDP krajiny, tak v nominálnej hodnote, a udržať si túto zvýšenú úroveň aj v rokoch 2011 a 2012. U ostatných krajín, s výnimkou Talianska, dochádza v roku 2009, t.j. v roku nasledujúcom po prepuknutí krízy a roku, v ktorom sa kríza naplno prejavila už aj na európskom kontinente, k prekvapivému zvyšovaniu výdavkov na obranu v pomere k HDP jednotlivých krajín. Taliansko si udržalo úroveň z predchádzajúceho roku. V roku 2010 však už dochádza vo Veľkej Británii, Francúzsku a Taliansku, pod vplyvom globálnej hospodárskej a finančnej krízy, k zreteľnému poklesu výdavkov na obranu v pomere k HDP. Naopak, Nemecko si aj v roku 2010 udržalo úroveň z predchádzajúceho roku. V rokoch 2011 a 2012 si Francúzsko a Taliansko udržali zníženú úroveň z roku 2010. Naopak Veľká Británia zaznamenala v roku 2011 ďalší pokles výdavkov na obranu, ktorý sa jej však podarilo v nasledujúcom roku zastaviť. Nemecko sa po poklese v roku 2011 dostalo v roku 2012 opäť na úroveň z rokov 2009 a 2010.

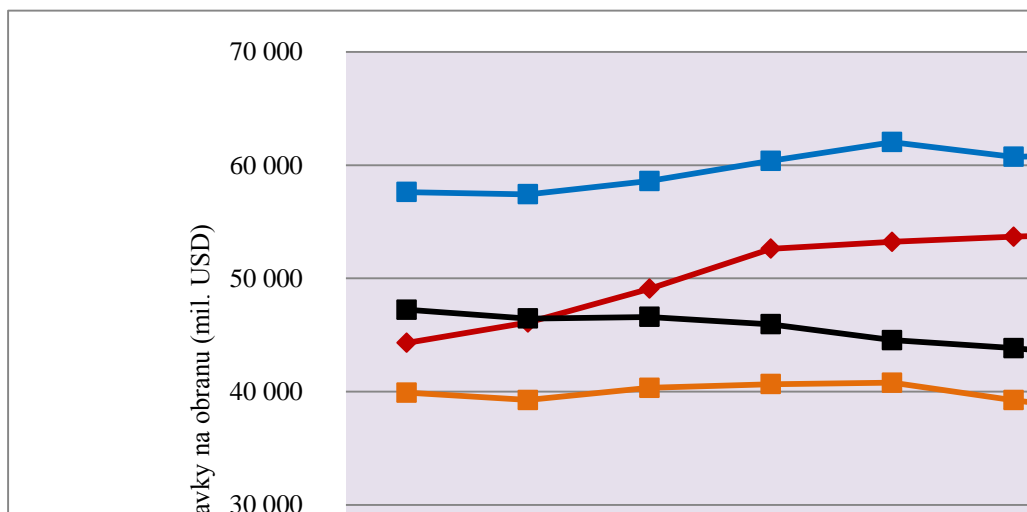
Graf 3. Trend vývoja výdavkov na obranu vo vybraných členských krajinách NATO v rokoch 2000-2010 (v % k HDP) Zdroj: SIPRI 2012

Z hľadiska nominálnej hodnoty výdavkov na obranu (ak neberieme do úvahy Kanadu, u ktorej, ako už bolo konštatované vyššie, dochádzalo v priebehu hodnotených rokov k síce miernemu, ale plynulému rastu výdavkov na obranu), je možné poukázať na fakt, že kým u Veľkej Británie, Francúzska a Nemecka došlo v už zmienenom roku 2009

k nárastu výdavkov na obranu, v prípade Talianska je možné pozorovať pokles týchto výdavkov, napriek tomu, že si zachovalo rovnakú úroveň ich pomeru k HDP. V jeho prípade sa však už prejavili dopady globálnej hospodárskej a finančnej krízy, pretože pokles HDP krajiny sa pretavil do poklesu nominálnej hodnoty výdavkov na obranu.

V rokoch 2010, 2011 a 2012 sa hospodárska recesia už naplno prejavila aj na obranných rozpočtoch Veľkej Británie, Francúzska a Nemecka. Pod vplyvom globálnej hospodárskej a finančnej krízy tak dochádza k poklesu výdavkov na obranu nielen v Taliansku, ale aj v ostatných uvedených krajinách (s výnimkou Nemecka v roku 2012). Na základe uvedených grafov, faktov a

informácií preto možno skonštatovať, že kým v Kanade obrana naďalej zostala prioritou, v ekonomicky i vojensky silných a vyspelých európskych členských štátoch Aliancie sa výdavky na zabezpečenie obrany a bezpečnosti stali jednou z prvých obetí šetrenia. A to aj napriek tomu, že bezpečnosť sa ešte stále vníma najmä ako vojenská bezpečnosť.

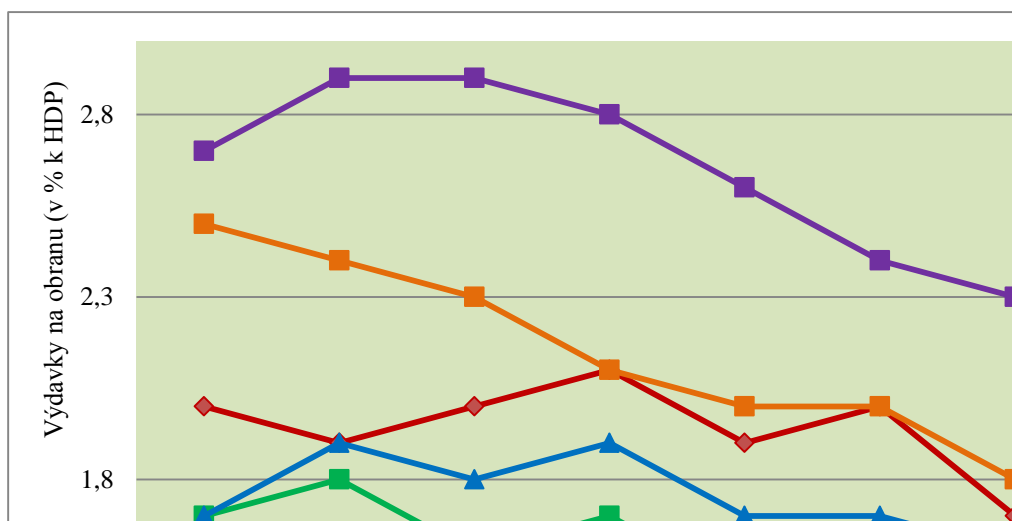

Graf 4. Trend vývoja výdavkov na obranu vo vybraných členských krajinách NATO v rokoch 2000-2011 (v mil. USD v stálych cenách z roku 2010) Zdroj: SIPRI 2012

4. ANALÝZA TRENDOV VÝDAVKOV NA OBRANU V NOVÝCH ČLENSKÝCH KRAJINÁCH SEVEROATLANTICKEJ ALIANCIE

V ďalšej časti príspevku bude pozornosť zameraná na druhú skupinu krajín, ktorú tvoria nové členské krajiny Aliancie – Česká

republika, Maďarsko, Slovensko, Bulharsko a Rumunsko, ktoré na základe ich predchádzajúceho vývoja nepredstavujú ani ekonomicky a ani vojensky tak silné a vyspelé krajiny ako krajiny uvedené v prvej skupine. Taktiež ich nie je možné porovnávať s prvou skupinou krajín čo do rozlohy alebo počtu obyvateľov.

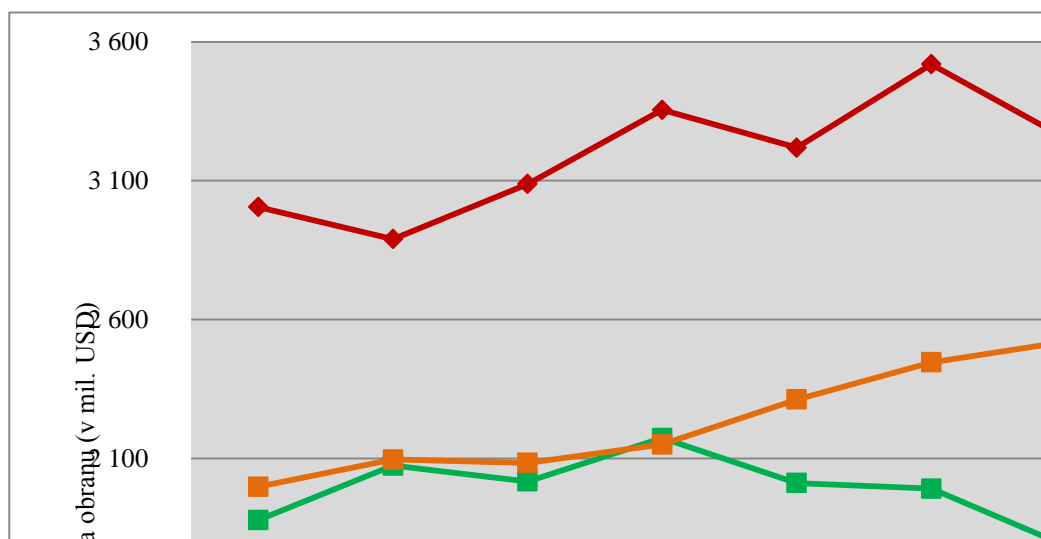

Graf 5. Trend vývoja výdavkov na obranu vo vybraných členských krajinách NATO v rokoch 2000-2010 (v % k HDP) Zdroj: SIPRI 2012

Z vyššie uvedeného grafu 5 vyplýva, že vo všetkých vybraných krajinách zaradených do druhej skupiny postupne dochádza v priebehu hodnoteného obdobia, až na pár výnimiek v niektorých rokoch, k výraznému poklesu výdavkov na obranu v pomere k HDP jednotlivých krajín. Z uvedeného dôvodu preto nie je možné skonštatovať, že klesajúci trend výdavkov bezprostredne súvisí s globálnou hospodárskou a finančnou krízou, i keď kríza mohla mať vplyv na čoraz väčšie vzdŕaľovanie sa od hranice vo výške 2 % z HDP, ku ktorej sa jednotlivé krajiny pri svojom vstupe do NATO zaviazali. V prípade uvedených krajín ide istým spôsobom aj o využívanie (podľa niektorých bezpečnostných expertov i politikov

o zneužívanie) výhod kolektívnej obrany v rámci Aliancie.

Na nasledujúcom grafe 6, ktorý obsahuje údaje o nominálnej hodnote výdavkov na obranu, je možné pozorovať už väčší dopad globálnej hospodárskej a finančnej krízy na obranné rozpočty krajín, nakoľko znížený výkon ekonomiky počas recesie prináša so sebou nižší objem HDP a tým pádom aj znateľný pokles výdavkov na zaistenie obrany. Kým počas hospodárskeho rastu aj pri rovnakom pomere výdavkov na obranu v pomere k HDP krajín dochádzalo k rastu nominálnej hodnoty týchto výdavkov, počas recesie je pri poklese objemu HDP a zároveň poklese pomeru výdavkov k HDP tento prepád v obranných rozpočtoch ešte výraznejší.

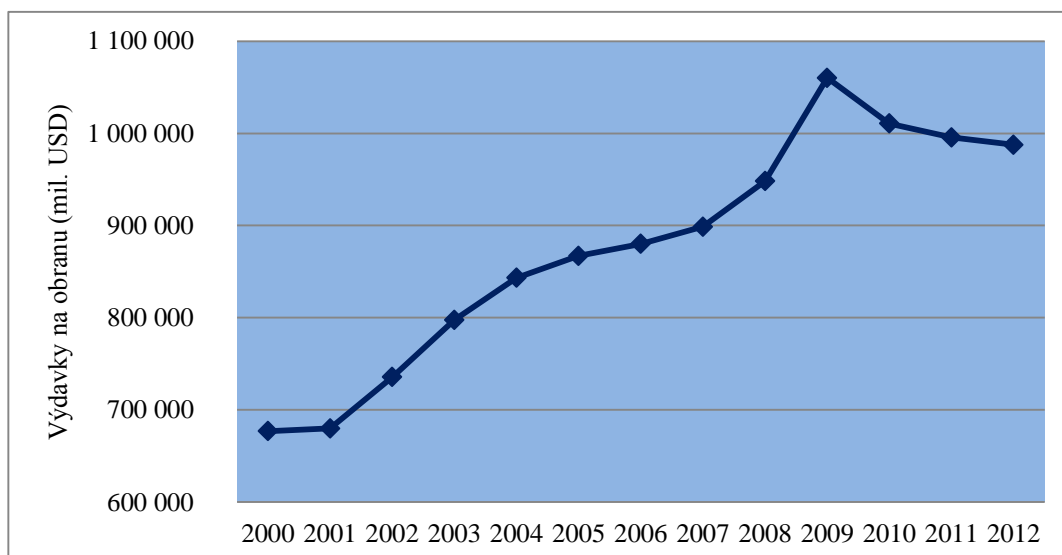

Graf 6. Trend vývoja výdavkov na obranu vo vybraných členských krajinách NATO v rokoch 2000-2011 (v mil. USD v stálych cenách z roku 2010) Zdroj: SIPRI 2012

Na základe uvedeného, ako aj aktuálnych tendencií vo vývoji obranných rozpočtov členských krajín Severoatlantickej aliancie, ktoré sa ešte nestihli zotaviť z globálnej krízy a už sú viac či menej a zároveň priamo či nepriamo postihnuté súčasnou úverovou a dlhovou krízou v eurozóne, je možné vyvodiť záver, že globálna hospodárska a finančná kríza má výrazný negatívny dopad na výšku prostriedkov, ktoré sú jednotlivé hodnotené krajiny ochotné vynaložiť na zaistenie svojej individuálnej obrany na národnej úrovni a kolektívnej obrany na aliančnej úrovni. Obrana sa v nich, bohužiaľ, na pomyselnom rebríčku priorít prepadá stále hlbšie a hlbšie.

ZÁVER

Súčasnú globálnu ekonomickú situáciu vo svete je veľmi výrazne ovplyvnené následkami globálnej hospodárskej a finančnej krízy. Súčasnú globálnu bezpečnostnú situáciu je zase výrazne ovplyvnené zmenami, ktoré v ňom nastali po skončení studenej vojny, rozpade bipolárneho usporiadania sveta a odstránení bezprostrednej hrozby raketovo-jadrovej vojny medzi vtedajšími supervelmocami – Ruskom a USA, a ich spojencami združenými v rámci antagonistických vojensko-politických zoskupení – Varšavskou zmluvou a Organizáciou Severoatlantickej zmluvy, ako aj vznikom nových asymetrických bezpečnostných hrozieb.

Graf 7. Trend vývoja výdavkov na obranu v členských krajinách NATO v rokoch 2000-2011 (v mil. USD v stálych cenách z roku 2010) Zdroj: SIPRI 2012

Okrem dynamických zmien v iných oblastiach, zmeny nastali aj v ekonomickom zabezpečení obrany. Vyššie uvedené grafy 1 až 6, ako aj graf 7 potvrdzujú, že globálna hospodárska a finančná kríza má nesporne negatívny vplyv na zaistenie obrany a vyčleňovanie výdavkov na obranu zo štátnych rozpočtov jednotlivých krajín. Na základe skúmania viacerých dostupných relevantných informácií, faktov a charakteristík sa však nedá vysloviť jednoznačný záver, že práve kríza predstavuje ten hlavný dôvod, pre ktorý dochádza vo väčšine krajín k poklesu výdavkov na obranu.

Z analýzy trendov vývoja výdavkov na obranu vo vybraných krajinách Aliancie v prvom desaťročí a na začiatku druhého desaťročia tohto storočia totiž vyplýva, že kým u severoamerických členov NATO (USA a Kanada) zaistenie vlastnej individuálnej i kolektívnej obrany a národných i aliančných záujmov zostalo aj napriek kríze naďalej prioritou, u európskych členov Aliancie obrana postupne prestala byť prioritou a výdavky na obranu sa po prepuknutí globálnej hospodárskej a finančnej krízy stali prvou obeťou šetrenia. Redukcie obranných rozpočtov v európskych krajinách zásadne ovplyvnili aj celkový trend výdavkov na obranu v Severoatlantickej aliancii ako celku (graf 7).

Vykonaná analýza trendov vývoja výdavkov na obranu, v nadväznosti na vyššie uvedené, zároveň poukazuje na fakt, že k výraznejšiemu poklesu výdavkov na obranu, a to ako z hľadiska ich pomeru k HDP, tak z hľadiska ich

nominálnej hodnoty, dochádza u nových členov Aliancie, to znamená v ekonomicky i vojensky nie tak silných a rozlohou a počtom obyvateľov nie tak veľkých krajinách ako predstavujú tradičné, ekonomicky i vojensky silné a rozlohou a počtom obyvateľov veľké členské štáty NATO. Ich obranné rozpočty sa tak postupne stále viac vzdľahujú od hranice vo výške 2 % HDP, ku ktorej sa pri vstupe do Aliancie zaviazali.

Ako však už bolo naznačené vyššie, globálnu hospodársku a finančnú krízu nie je možné označiť za hlavný spúšťací mechanizmus znižovania obranných rozpočtov vo vybraných krajinách NATO, pretože klesajúce tendencie vo vývoji výdavkov na obranu sa v niektorých krajinách výraznejšie prejavovali už dlhšie časové obdobie, nielen v období po prepuknutí krízy. Na znižovanie výdavkov na obranu tak mali vplyv aj iné faktory. Niektoré krajiny, z hľadiska ekonomickej teórie, zaujali pozíciu „čierneho pasažiera“ a začali sa čoraz viac spoliehať na to, že ich „účet“ uhradia iní členovia Aliancie. V iných krajinách, po odstránení bezprostrednej hrozby konfliktu [7] medzi Západom a Východom na európskom teritóriu, došlo ku zmenám v ich obrannej politike, a v ďalších krajinách zasa prišlo ku zmenám v postojoch ich politických reprezentácií, ktoré nedokázali pri neexistencii priamej vojenskej hrozby presadiť v národných parlamentoch pri hlasovaní o štátnom rozpočte takú výšku prostriedkov, ku ktorej sa predtým zaviazali.

LITERATÚRA

- [1] JURČÁK, V.: *Asymetrické hrozby v bezpečnostnom prostredí 21. storočia*. In Bezpečnostné fórum 2013 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Banská Bystrica, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici, 2013, s. 614-623.
- [2] LASICOVÁ, J., UŠIAK, J.: *Bezpečnosť ako kategória*. Bratislava, VEDA – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2012, 266 s.
- [3] NOVÁK, L. a kol. 2010. *Plánovanie zdrojov na riešenie krízových situácií*. Bratislava : Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 2010. 308 s. ISBN 978-80-970272-4-7.
- [4] ŠTEUČEK, J., ŠKOLNÍK, M.: *Obranné výdavky štátu v podmienkach hospodárskej krízy*. In Manažment, teória, výučba a prax : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. 2011, s. 427-433.
- [5] ŠRÁMKOVÁ, T.: *Výdaje na obranu v době hospodářské recese*. In Zborník ze 7. doktorské konference. 2012. Brno, Univerzita obrany, s. 100-109.
- [6] IVANČÍK, R.: *Alokačná a technická efektívnosť financovania obrany v Slovenskej republike*. Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2012, 146 s.
- [7] KAZANSKÝ, R.: *Spolupráca pôsobenia aktérov pri riešení a prevencii konfliktov*. In Zvládání extrémních situací / Coping with extreme situations: Praha: CASRI, 2011.
- [8] IVANČÍK, R.: *Výdavky na obranu v čase krízy a rozpočtových obmedzení*. In Manažment, teória, výučba a prax: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2011, s. 150-157.
- [9] ŠRÁMKOVÁ, T.: *Vliv finanční a hospodářské krize na vojenské výdaje členských zemí NATO*. In Vojenské reflexie, 2012, roč. 8, č. 1, s. 120-131.
- [10] LAŠČEK, L.: *Obranné zdroje v podmienkach dlhovej krízy*. In Manažment, teória, výučba a prax: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2012, s. 220-226.
- [11] NEČAS, P., KELEMEN, M.: *War on insecurity: calling for effective strategy!* Kiev, The Center of Educational Literature, 2010, 157 s.
- [12] OCHRANA, F.: *Metodologická poznámka k teorii ekonomiky obrany státu*. In Vojenské rozhledy, 2006, roč. 15, č. 3, s. 5-24.
- [13] SIPRI. 2012. *SIPRI Military Expenditures Database*. Dostupné na: <http://www.sipri.org>.